

Araştırma Makalesi/ Research Article

Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesinin Kuruluş Yılına Ait İlaç Sarfiyat Defterinin Değerlendirilmesi

Tijen Sabırlı* Nihal Özşirin**

(ORCID: 0000-0003-3783-8336 – 0000-0003-4147-5179)

Makale Gönderim Tarihi

17.01.2023

Makale Kabul Tarihi

11.06.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Sabırlı, T.- Özşirin, N., “Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesinin Kuruluş Yılına Ait İlaç Sarfiyat Defterinin Değerlendirilmesi”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/ Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan: 3036-3075.

APA: Sabırlı, T.- Özşirin, N. (2023). Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesinin Kuruluş Yılına Ait İlaç Sarfiyat Defterinin Değerlendirilmesi. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 3036-3075.

Öz

II. Mahmut'un eşi ve Sultan Abdülmecit'in annesi olan Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından kurulan Vakıf Gurebâ Hastanesi, Osmanlı Devleti'ndeki ilk modern hastane olması bakımından önem taşımaktadır. Bahsi geçen hastanenin kuruluş aşamasında yapılan alımlar, görev tahsisleri, hastalara verilen öğünlerin içeriği gibi gider muhasebesi defterinde yer alan veriler üzerinden bir değerlendirme yapılarak, hastanenin tesisi esnasında izlenen yol ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada ana kaynak olarak kullanılan ve vakfa ait ilk muhasebe defteri olan Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 2734 numaralı defterin daha evvel yayınlanmamış ve veri analizinin yapılmamış olması çalışmayı önemli hale getirmektedir. Bu doğrultuda dönemin ilaç yapımında tercih edilen bitkisel ve kimyasal malzemeler, yiyecek-

* Dr., Araştırmacı, Türkiye, tijensabirli@gmail.com.

PhD., Independent Researcher, Turkey.

** Öğretmen, Araştırmacı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, nevnihal_24@hotmail.com.

Teacher, Independent Researcher, Turkey.

içecek tercihleri, hastanenin çalışanları ve günlük ihtiyaçları hakkında önemli veriler elde edilmiştir. Böylece ilk modern sağlık kurumunun sosyo-ekonomik tarihine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Hastane, İlaç, Gurebâ, Valide Sultan, Erzak, Muhasebe, Bezm-i Âlem, Vakıf Gurebâ, Gurebâ-yı Müslimîn.

An Evaluation on the Medicine Consumption Notebooks of the Establishment Year of the Gurebâ-yı Müslimîn Hospital

Abstract

The Vakıf Gurebâ Hospital founded by Bezm-i Âlem Valide Sultan, the wife of Ottoman Sultan Mahmud II and the mother of Sultan Abdulmecit, is the first modern hospital of the Ottoman Empire. For this reason, the institution deserves particular attention. In this study, the data found in the accounting ledgers of the hospital, such as the purchases made during the period of foundation, assignment of duties, and the items in the patient menus are evaluated. By this way, the study seeks to trace the path followed during the foundation of a hospital. The fact that the first accounting ledger of the hospital, located at the General Directorate of Foundations under the call number, 2734 has never been published and analyzed makes this study significant. Accordingly, important information concerning the herbal and chemical ingredients used in the medicine of the period, food and drink choices, and the employees of the hospital and their daily needs is acquired. Therefore, it is aimed to shed light on the socio-economical history of the first modern medical institution of the Ottoman Empire.

Keywords: Waqf, Hospital, Medicine, Valide Sultan, Victuals, Accounting, Bezm-i Âlem, Vakıf Gurebâ, Gurebâ-yı Müslimîn.

Giriş

Kullanma hakkının kişinin kendisine ait olan bir malın ilelebet kamu menfaatine tahsis edilmesi şeklinde tanımlanabilecek vakıf müessesesi, insanlığın oluşturduğu en faydalı sosyal kurumlardan biri olarak kabul edilebilir. Birçok toplumda var olan vakıflar, Osmanlı Devleti'nde farklı bir anlayış kazanmış, salt bir yardımlaşma alanı olmaktan çıkarak; sosyo-kültürel, dinî ve iktisadî hayatın temel kurumlarından biri haline gelmiştir. Şüphesiz bunun yaygınlaşmasında padişahların, diğer hanedan üyelerinin ve devletin üst kademesindeki görevlilerin etkisi büyük olmuştur.

Valide Sultanlık Makamı ve Hayır Hizmetleri

Tahta çıkan padişahın sağ olan annesi için kullanılan “Valide Sultan” unvanı, vâlide-i pâdişâh, vâlide-i saâdetpenâh, mehd-i ulyâ-yı saltanat şeklinde de geçmektedir.¹ Valide Sultanlık makamı protokolde padişahтан sonra gelir ve oldukça önemli bir yeri ifade eder. Elbette ki tüm anneler oğullarının tahta çıkışını görme şansına erişememişlerdir; Osmanlı tarihi boyunca oğlunun iktidarını gören kadınların sayısı sadece 22’dir.²

Valide Sultanlar sahip oldukları güçlü pozisyonun bir sonucu olarak oldukça iyi bir gelire sahiptiler. Anadolu ve Rumeli bölgesinden kendilerine tahsis edilen paşmaklık denilen has gelirlerinin dışında hazineден de belirli bir miktarda maaş almaktaydılar. Bu gelirlerinin dışında Valide Sultanların yiyecek, içecek ve yakacak tayinleri de bulunmaktadır.³ Vâlide sultanın harem ve hânedan içerisindeki seçkin yeri, ona tahsis edilen imparatorluğun en yüksek maaşı ile diğer gelirlerinden de anlaşılabilir.⁴ Valide Sultanlar sahip oldukları bu gelirlerin bir kısmını kurdukları vakıflara aktarmışlardır. 22 Valide Sultan’dan 16’sının kendi adlarına tesis ettikleri vakıflar bulunmaktadır.⁵ Vakıf sistemi içinde padişahların kurduğu büyük selâtîn vakıflarının dışında en dikkat çekici olanlar Valide Sultanların tesis ettikleri, bütçesi ve faaliyet alanı oldukça geniş olan bu vakıflardır. Vakıfların büyüklüğü pek çok farklı şekilde sınıflandırılabilir (zürri-hayri, sahih-irsadi, menkul-gayrimenkul vs) ama vakfın sürekliliği ve faaliyet alanının genişliği kesinlikle sahip olduğu mali güçle yakından ilgilidir. Bunun sonucu olarak da Padişahlar ve Valide Sultanlar tarafından kurulan vakıfların sosyal alanda çok önemli hizmetler ifa ettikleri açıktır.

Valide Sultanlar arasında ilk büyük vakfı ihya eden III.Murad’ın annesi Afife Nurbanu Valide Sultan’ı burada zikretmek uygun olacaktır. Nurbanu Sultan’ın 1582’de Üsküdar’da kurduğu vakfı, tüm Osmanlı

¹ Ali Akyıldız, "Vâlide Sultan", *DİA*, C.42, Ankara, 2012, ss. 494-499.

² Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan-Harem’de Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2022, s.32

³ Mehmet İpşirli, *Osmanlı Devlet Teşkilatı, Osmanlı Devleti Tarihi* (E.İhsanoğlu, Ed.) I, İstanbul 1999, s.147

⁴ Akyıldız, "Valide Sultan", s.494-499

⁵ Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, s.350

Tarihi boyunca mali güç itibariyle bir kadının kurduğu en büyük vakıftır. Vakfın Üsküdar başta olmak üzere İstanbul'un pek çok semtinde, hem de Çanakale'nin Lapseki ilçesinde hayrat ve akarı bulunmaktaydı. Bünyesinde cami, medrese, darulhadis, darulkurra, darüşşifa, imaret, 4 tane hamam, sıbyan mektebi, zirai ve sınaî işletmeler barındıran bu kurum yıllarca hizmet vermiştir.⁶ Kösem Sultan ve Gülnuş Emetullah Sultan'ın da Üsküdar'da vakıf eserleri mevcuttur. Gülnuş Emetullah Sultan'ın 1708'de temelini atarak kurduğunu Üsküdar'da bulunan vakfında cami, sebil, çeşme, imaret, sıbyan mektebi, muvakkithane, türbe, çarşı, bedesten ve hünkar mahfili bulunmaktaydı. Valide Sultan bundan önce 1678'de de Mekke'de bir darüşşifa ve bir imaret kurmuştu.⁷

Hadice Turhan Sultan'ın Eminönü'nde tesis ettiği külliye, Safiye Valide Sultan tarafından başlanmış ancak tamamlanamamış olan camiyi merkez olarak inşa edilmiştir. Külliye Mısır Çarşısı, cami, sıbyan mektebi, muvakkithane, Hünkar Kasrı, sebilhane ve havatin türbesi bulunmaktadır.⁸

Valide Sultanların üstlendikleri bânîlik misyonu İstanbul'un ve Osmanlı coğrafyasının pek çok yerinde ortaya konulan mimari eserlerle görünür olmuştur. Ancak bu eserlerin faaliyet alanı gözle görülmeyen bir sosyal hareketlilik ve fayda da içermektedir. Ücretsiz yemek dağıtılmasına hizmet eden imaretler, ücretsiz sağlık hizmetleri, eğitim kurumları, istihdam oluşturan bir işleyiş vakıfların Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatına katkılarıdır.

Hanedan üyesi kadınların kurduğu vakıfların en büyüklerinden biri de II. Mahmut'un eşi, Sultan Abdülmecid'in annesine ait Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfı'dır.

Bezm-i Alem Valide Sultan

⁶ Tijen Sabırlı, *Afife Nurbanu Valide Sultan Vakfı (990/1582)*, Libra Kitap, İstanbul, 2018.

⁷ Betül İpşirli Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s.185-188.

⁸ Lucienne Thys-Şenocak, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s.213.

Osmanlı tarihinin en etkili Valide Sultanlarından biri olan Bezm-i Âlem, tek çocuğu olan on altı yaşındaki Abdülmecid'in 1839 yılında tahta çıkışı ile "Valide Sultan" unvanını almış ve ölümüne kadar geçen on dört yıl boyunca oğlunun en büyük destekçisi olmuştur.

Saray öncesi hayatı ve doğum tarihi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak vefat ettiği sırada İstanbul'da bulunan İngiliz amirali Adolphus Slade onun 46 yaşında iken öldüğünü kaydeder. Bu durumda Valide Sultan 1807 yılında doğmuş olmalıdır.⁹ 1853 yılında vefat ettiğinde hayırseverlik adına yaptığı çalışmaları ile son dönem Osmanlı sarayının en çok sevilen ve saygı duyulan Valide Sultanı olarak tarihteki yerini almıştır. Tanzimat döneminde gündeme gelen değişim ve dönüşümlerin tanığı olan Bezm-i Âlem Valide Sultan, kişisel hayatında da bu yeniliklere meraklı bir tavır sergilemiştir. Nitekim Donizetti Paşa'nın kardeşi ünlü İtalyan kompozitörün operasını Naum Tiyatrosu üyelerine Harem kadınları için seslendirtmiştir.¹⁰

Bezm-i Alem Valide Sultan toplum içinde oldukça görünür bir duruş sergilemiştir. Bazı devlet adamlarına verilen ziyafetler, önemli devlet törenleri (açılış, geminin denize indirilişi gibi), halka açık sergiler gibi pek çok olay vesilesiyle Valide Sultan halkla doğrudan temas eden bir tavır içinde olmuştur.¹¹

Bezm-i Alem, kimi zaman yenilikçi, Avrupaî ve lüksü seven bir kadın olarak eleştirilse de bu durum akıllı ve yardımsever bir insan olarak tanınmasına da engel olamamıştır. Bezm-i Âlem, Valide Sultan makamına gelmesi ile birlikte; artan statüsü, maaşı ve gelirlerini hayır işlerine aktarma gayreti içinde olmuştur. Sahip olduğu bu geliri fakirlere, yetimlere, kimsesizlere ve borçlulara yardım etmek, onların ihtiyaçlarını karşılamak, hem hayır ile yâd edilmek hem de devletin şefkat elini bu vesile ile halka göstermek için harcamaktan geri durmamıştır. Kurduğu vakıf birimleri içinde en dikkat çeken ve halen hizmet vermeye devam eden hastane, aslında Osmanlı Tarihi'nde birkaç istisna dışında kadınların çok fazla hayata geçirdikleri bir hayır kurumu değildir. Kendisinden önce Hafsa Sultan'ın Manisa'da, Nurbanu Sultan'ın

⁹ Ali Akyıldız, Haremin Padişahı Valide Sultan, s. 443.

¹⁰ Emre Aracı, Donizeeti Paşa Osmanlı Sarayı'nın İtalyan Maestrosu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 119.

¹¹ Ali Akyıldız, Haremin Padişahı Valide Sultan-Harem'de Hayat ve Teşkilat, s. 444.

Üsküdar'da, Gülnuş Emetullah Valide Sultan'ın ise Mekke'de kurduğu darüşşifalar dışında benzer başka bir örnek yoktur. Valide Sultan'ın hastane kurma isteğinin ardında, ölümünden yaklaşık 8 yıl önceye kadar götürülebilen hastalığının etkili olması muhtemeldir. Kendisi hastalığına çare bulmak için uzunca bir süre Yalova'daki termalde tedavi görmüş, Avrupalı ve yerli pek çok doktorun gözetiminde şifa aramıştır.¹² Bu süreçte bir yandan da Vakıf Gurebâ Hastanesinin kuruluş çalışmalarına devam etmiştir.

Gurebâ Hastanesinin Yapılışı ve Hizmete Açılması

Bezm-i Âlem Valide Sultan, sahip olduğu büyük mal varlığını ve almaya devam ettiği ödeneklerini de aktararak 1840-1853 yılları arasında 15 ayrı vakıf kurmuştur.¹³ Valide Sultan'ın bu vakıflarından biri de Mart 1847'de resmî olarak hizmete giren Gurebâ Hastanesinin kuruluşunu temin etmiştir. Valide Sultan'ın hastane açma isteğinin kaynağına dair kesin bilgi olmasa da, daha önce ifade edildiği gibi geçirdiği uzun süreli rahatsızlık ve halkın ona iletlediği bazı şikâyetlerin bu konuya kararlılıkla yaklaşmasında etkili olduğu söylenebilir. Diğer yandan kendisinden önce darüşşifa tesis eden Valide Sultanlar geleneği onun ilk ilham kaynağı olmalıdır.

Hastane Tanzimat ile birlikte "*darüşşifa*" yerine "*hastane*" adının kullanıldığı ilk modern sağlık kurumudur. Kurumun ilk modern sağlık kurumu kabul edilmesinde adının hastane olması dışında çok önemli bir sebep görünmemektedir. Kadroları, kullanılan ecza, mimari unsurlar

¹² Ali Akyıldız, Haremın Padişahı Valide Sultan-Harem'de Hayat ve Teşkilat, s. 447-455.

¹³ Bu vakıflara ait vakfiyeler, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) arşivindeki 634 numaralı vakfiye defterinin 83. sayfasının 13. sırasından başlayıp 126. sayfanın 27. sırasına kadar devam etmektedir. Bunun ile birlikte İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü İsmail Hakkı Konyalı Kütüphanesi'nde 2270 numaralı arşiv dosyasında vakfiyenin (Vakfiye) tıpkıbasımı bulunmaktadır. Bezmiâlem Valide Sultan vakfiyelerinde yer alan on beş vakfiyenin tarihleri şu şekildedir: 1. 23 Rebiülevvel 1256/26.05.1840, 2. 21 Cemâziülevvel 1256/21.07.1840, 3. 15 Rebiülâhir 1257/05.06.1841, 4. 17 Rebiülâhir 1257/07.06.1841, 5. 19 Rebiülâhir 1257/09.06.1841, 6. 1 Cemâziülevvel 1257/21.06.1841, 7. 1 Şevvâl 1257/16.11.1841, 8. 15 Şâban 1258/21.09.1842, 9. 21 Şâban 1258/27.09.1842, 10. 29 Muharrem 1260/19.02.1844, 11. 7 Rebiülâhir 1261/15.04.1845, 12. 1 Şâban 1263/15.07.1847, 13. 1 Receb 1265/24.05.1849, 14. 1 Cemâziülevvel 1267/25.03.1851, 15. 10 Şevvâl 1269/17.07.1853; Kenan Göçer, "Bezmiâlem Valide Sultan ve Gurebâ Hastanesi Vakfiyesi", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, sayı 1, cilt 4, s. 145.

darüşşifalardan farklı değildir. Ancak şunu eklemek gerekir ki hastane kuruluşundan kısa bir süre sonra modern bir yapıya doğru evrilmiştir. Kurumun modernleşmesi yolunda, II.Meşrutiyet yönetimi sülükçü gibi kadroların terkedilmesini istemiş¹⁴, hemen ardından da uzman doktorlar (cildiye, röntgen, intaniye gibi) görev yapmaya başlamışlardır¹⁵.

Aralarında çok uzun bir zaman dilimi olmasına rağmen İstanbul'da kurulmuş darüşşifalardan biri olan Atik Valide Darüşşifası kadrosu ile Gurebâ Hastanesi kadrosu arasında benzer özelliklerle görülür. Darüşşifa yapısı içinde bulunan mimari unsurlar ile Gurebâ Hastanesindeki yapısal unsurlar da benzerdir. Bu benzerliği ezca içerikleri, kullanılan aletler vs. gibi başlıklarda da görmek mümkündür.¹⁶ Tüm bu benzerliklere rağmen Gurebâ Hastanesinin kuruluş tarihi itibarıyla darüşşifalar görevlerini ifa etmekten uzak kalmışlar ve muhtemelen halkın gözünde de itibarlı bir duruma sahip değillerdi. Böyle bir ortamda yeni inşa edilen kuruma darüşşifa yerine hastane diyerek sağlık alanında yeni bir sayfa açıldığı ve yenilikçi, halkın ihtiyaçlarını düşünen bir kurum tesis edildiği imajı verildiği kuvvetle muhtemeldir.

Yoksullar için hizmet verecek olan İstanbul'daki yeni hastanenin inşası, Sultan Abdülmecid'in, Takvim-i Vekâyi'deki beyanatıyla halka duyurulmuştur. Ardından hastanenin yapılacağı yer tespit edilmiş, hastane her zaman olduğu gibi havadar ve şehrin kalabalıklığından nispeten uzak bir yerde inşa edilmeye başlanmıştır. 1840'ta başlayan inşaat, 1845 sonunda tamamlanmıştır. Ancak hastanenin açılışı bir yıl kadar gecikmiş; bunun sebebi olarak binadaki rutubet gösterilmiştir. Fakat hastanenin hemen açılmamasının asıl sebebi ise hayli yüksek olacağı tahmin edilen yıllık masraflar ve bu masraflara yeterli kaynak bulunamamasıydı¹⁷. Ancak bina bitmişken böyle uzun süre boş bekletilmesi halk arasında hoş karşılanmayacağından masraflar için hızlıca bir ödenek tedarik etmek gerekiyordu. Hastanenin tahmini

¹⁴ Tasvir-i Efkâr, 6 Teşrinisani 1909, s. 2.

¹⁵ Kazım İsmail, İstanbul Gurebâ Hastanesi Tarihçesi, İlhami-Feyzi Matbaası, İstanbul, 1928, s.31.

¹⁶ Tijen Sabırlı, Afife Nurbanu Valide Sultan Vakfiyesi (990/1582), s.87-98.

¹⁷ Nuran Yıldırım, Gurebâ Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne, Vakıfbank Yayınları, İstanbul 2013, s.32-33

bütçesinin çıkarılması için istihdam edilecek personel sayısının, eşya ve ihtiyaç listesinin tespit edilmesi gerekiyordu. Aynı zamanda hastanenin nasıl idare edileceğine dair bir nizamnamenin de hazır edilmesi gerekiyordu. Tüm bu mali ve idari işler için Valide Sultan'ın Kethüdası ve Darphane-i Amire Nazırı Tahir Bey görevlendirildi. Tahir Bey nizamnameye dair bazı maddeler hazırlamış ve eksikleri tamamlaması için hekimbaşına göndermişti. İkili daha sonra maddeler üzerinde bir araya gelerek müzakerelerde bulunmuş ve nizamnameye son halini vermişlerdir. Buna göre giderlerden hastane içindeki caminin masrafı ile hastane tahsisatı Valide Sultan Vakfı'na zimmetlenmiştir. Hastanenin yıllık gideri yaklaşık 2000 keseye tekabül etmektedir ve bundan başka senede 500.000 kuruşun tertip buyurulmasının hastanenin açılışına kifayet edeceği Kethüda Tahir Efendi tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca memur, tabip ve hademeye yani hastane personeline senede 1000 kese yeteceği de belirtilmiştir.¹⁸

Hastanenin açılış tarihine dair ikincil kaynaklarda yer alan karışıklıklar bu konuda daha evvel yazılmış tek bir kaynağa: Kazım İsmail'in kitabındaki tarihe atıf yapılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Takvim-i Vekayi nüshaları incelendiğinde asıl açılış tarihine ulaşmak mümkün olmuştur. Buna göre Sultan Abdülmecid'in 5 Şubat 1847 tarihli iradesi ile nizamnâme ve kadro yasallaşmış, 9 Şubat 1847'de hastanenin "İdare-i Dâhiliyye Nizamnâmesi" yayınlanmıştır. 14 Şubat 1847 tarihli Takvim-i Vekâyi'de hastanenin dâhili nizamnâmesinin onaylandığı, Mart 1847'de hastanenin hasta kabulüne başlayacağı duyurulmuştur. Hastane, 12 Mart 1847 Cuma günü Padişah Abdülmecid tarafından açılmış, 13 Mart 1847'de hasta kabulü ve nakil işleri başlamıştır. Gurebâ Hastanesi Vakfiyesi ise ancak 15 Temmuz 1847'de onaylanabilmiştir.¹⁹ Esasen Nuran Yıldırım'ın çalışması ile hastanenin açılış tarihine dair oluşan bu yanlış anlaşılmalara giderilmiştir. Ancak bu araştırmaya konu olan muhasebe defterindeki veriler de Yıldırım'ın bulgularını teyid eder niteliktedir. Hastanenin hizmet vermeye başladığının en önemli delili olan personel tayini ile tefrişat ve malzeme tedariki Mart 1847'den itibaren gerçekleştirilmiştir. Yapılan harcamaları ve alınan malzemeleri aylık olarak ayrıntılı bir şekilde gösteren muhasebe verileri, hastanenin

¹⁸ Nuran Yıldırım, *Gurebâ Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, s.32-38.

¹⁹ Nuran Yıldırım, *Gurebâ Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, s.34.

aktif hale gelişinin bu tarihten önce olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Ana Kaynağı

1 Şaban 1263 (15 Temmuz 1847) tarihli Vakıf Gurebâ Hastanesi'ne ait vakfiyenin dışında üzerinde çalışılan belge, "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakıf Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi İlaç Sarfiyat Defteri (2734 Numaralı Defter)" olup hastanenin hizmete açıldığı 1847-1848 yıllarına ait iki yıllık içeriğe sahip mufassal gider defteridir²⁰. 2734 numaralı defter, rik'a hattı ile yazılmış ve 33 varaktır. Defterde genel olarak personel ve maaş, onlara temin edilen yiyecek ve yakacak, vekilharcın aldığı çeşitli araç gereç, nakliye ve tamir giderleri, eczaneye alınan ilaç sarfiyatı olan bitki, kök, yağ, şurup kimyasallar ve her aya ait toplam giderler yer almaktadır. Bu belge Osmanlı Devleti içindeki en önemli sağlık kurumlardan biri olan Gurebâ-i Müslimîn Hastanesi'nin ilk yılına ait masraflar ve tedariklerin vakfiye ile uygunluğunu değerlendirmek adına önem arz etmektedir.

İlaç Sarfiyat Defterine Göre Personel Kadrosu ve Ücretleri*			
Personel Adı	Ücreti	Personel Adı	Ücreti
Müdür	1200	Sülükçü	100
Kâtib-i evvel	750	Serhademe	200
Kâtib-i sâni	350	Elbise yamağı	150
Vekilharç/Nazır-ı elbise	400	Kapucuyân 2*150	300
Tabib-i evvel	1125	Meydancıyan 6*90	540
Tabib-i sâni	750	Hademe-i cami-i hastagân 19*10	190
Cerrah-ı evvel	500	Seraşçı	250
Cerrah-ı sâni	400	Seraşçı-ı kalfa-ı evvel	150
Eczacı-ı evvel	500	Seraşçı-ı kalfa-ı sâni	100
Eczacı-ı sâni	400	Aşçı neferi 2*40	80
Müvezzi'	120	Berber	100

²⁰ Vakıf Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi İlaç Sarfiyat Defteri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 2734.

Havazen	100	Hastagân hizmetçileri 24*100	2.400
*Ücretler kuruş cinsindedir.		Yekûn	10.965

15 Temmuz 1847’de onaylanmış vakfiyede cami personeli ve maaşları ayrıntılı olarak anlatılmışken, hastanede görev yapacak personel ve onların alacakları maaşlar hakkındaki bilgiye 5 Şubat 1847’de yayınlanan Gurebâ Hastanesi’nin İdare-i Dâhiliyye Nizamnâmesi’nde yer verilmiştir. Vakfiyede geçen “...*bu hastanenin tamiratı ve bu hastanenin nizamatını belirten Evkaf muhasebesinden verilen bir parça ilmühaberde belirtildiği üzere bu hastaneye tayin edilen müdür, katipler, tabipler, cerrahlar, eczacılar, sülükçü, hâvenzen, müvezzi ve elbise nezaretiyle vekilharç, elbise yamağı ve serhademe ve 24 nefer hademe-i hastegân, 6 nefer meydancı, 5 nefer işçi, 1 nefer berber ve 2 nefer bevvinin maaş ve tayinat ve bu hastanenin bütün gerekli levazımatı görülüp kifayet etmediği halde...*”²¹ ifadelerinden vakfiye ile İdare-i Dâhiliyye Nizamnamesi’nin içeriklerinin ortak olduğu anlaşılmaktadır. Zira incelemeye konu olan belge de hastane personel kadrosu ve maaşlarının büyük oranda nizamnâmeye uygun biçimde yapıldığı bilgisini vermektedir. Sadece maaşı gösterilmekle birlikte ilk yıla ait gider defteri incelendiğinde berber kadrosunun olmadığı görülmüştür. Diğer yandan daha sonra hastanenin kadrosuna eklenecek olan su yolcu, gassal, hademe-i cami-i hastagân, tabib-i sâlis, eczacı-sâlis, muavin-i cerrah gibi görevliler kuruluş aşamasında henüz vazifeye başlamamışlardır.

Yukarıdaki tabloda hastanenin aylık personel gideri 10.965 kuruş olduğu görülür. Defterde yer alan bu bilgiler masrafları belirlemek için kullanıldığı gibi dönemin maaşları hakkında da ilginç veriler barındırmaktadır. Tabib-i evvel aylık 1125 kuruş ile en yüksek maaşı alırken, maaş miktarı görev tanımına göre giderek azalmakta ve nihayet hademelerde maaş miktarı 10 kuruşa kadar düşmektedir. Bu durum günümüz asgari ücret verileri ile karşılaştırıldığında; çalışanlar arasında ciddi maaş farkları ortaya çıkmaktadır. Maaş tablosunda dikkat çeken başka bir husus da cerrah-ı evvelin tabib-i evvelin yarısından daha az ücret almasıdır. Bu durum dönemin tedavi imkânları ile de ilgilidir.

²¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no:2734.

Çünkü 19. Yüzyıl günümüze nispetle cerrahi müdahalelerin daha kısıtlı ve yüzeysel olduğu bir döneme işaret etmektedir.

Muhasebe defterine vakfiyede olmayan muavin-i cerrah kadrosunun dâhil edilmesi Temmuz (1847 yılı) ayından itibaren; tabib-i sâlis, eczacı-ı sâlis kadrosunun eklenmesi ve hizmetçi sayısının 24'e çıkarılması ise Ocak (1848 yılı) ayından itibaren gerçekleşmiştir. Muavin-i cerrah Temmuz'da başlamasına rağmen ilk maaşını Ekim'de aldığı için dört aylık maaş bu ayda tahakkuk etmiş görünmektedir. Tabib-i sâlis ve eczacı-ı sâlis için Ocak ayında işe yeni başladıklarından dolayı çalıştıkları gün sayısı üzerinden nakıs tahakkuk ettirilen maaş bir sonraki ay tam olarak ödenmiştir.

Ağustos ve Eylül aylarında meydancıyan neferlerine ödenen miktarda azalma olmasının sebebi onlardan birinin izinli olmasındandır. 19 günlük yevmiyesinin kesildiği notu kaydedilmiştir. Yine Temmuz ayında hademe-i cami-i hastagân neferlerinden birine eksik ödeme yapılmıştır. Hastane açıldığında hizmetçi kadrosu 19 iken ikinci aydan itibaren 20 olmuştur. Hizmetçi sayısının 24'e çıkarılması da Ocak (1848 yılı) ayında gerçekleşmiştir.

Aşçı, iki aşçı yamağı ve iki kalfadan oluşan mutfak personeli, hastanenin açıldığı ilk ayda (Mart) bu şekilde istihdam edilmişken, ikinci aydan (Nisan) itibaren aşçı ve aşçı kalfaları olarak görevlendirilmişlerdir. İki aşçı yamağının aldıkları ücret kayıtlardan düşmüştür. Hastane vakfiyesinde yer almayan su yolcu kadrosu, muhasebe kayıtlarında iki kişi ve yirmişer kuruş tahsisat ile yer almıştır²².

Vekilharç ve nazır-ı elbise kadrosu vakfiyede aynı kişinin görevi olarak tanımlanmış, muhasebe defterinde de farklı aylarda bu isimler ile kaydedilmiştir. Hastane personeli arasında tanımlanan vekilharç, kurumun ihtiyacı olan her türlü malzemeyi vakıf adına satın almak ile mükellef olan kişidir. Hastanenin açıldığı ilk yıla ait giderlerin kaydedildiği muhasebe defterinden Ethem Ağa'nın vekilharç olarak tayin edildiği ve bu görevi ifa ettiği anlaşılmaktadır. Ethem Ağa'nın hem eczane hem de binanın teşrifatı için aldığı malzemeler bir hastanenin kuruluşundan itibaren sahip olduğu özellikleri ve hangi birimlere tahsisat ayrıldığını gözler önüne sermektedir. Nitekim Ethem Ağa'nın

²² Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 2734.

“koğuş kapılarına kilit takımı”, “tabla tahtaları için mubayaa olunan pirinç dökme”, “süpürge sırtığı”, “hastane pencerelerine imal olunan cam” gibi malzemeleri alması hastanenin inşaatının tamamlanmaya çalışıldığını gösterir. Ayrıca “tavuk yemi”, “eczane için sülük”, “matbah için alınan kemik satırı”, “eczane için süt bahası”, “matbah için kıyma tahtası” gibi hastaların bakımına dair alımlardan vekilharcın kurumun farklı birimleri ile ayrı ayrı ilgilendiği ve oldukça farklı konulara dair satın alma işlemi gerçekleştirdiği görülmektedir. “Tabut üzerine vaz’ olunmak üzere alınan fes ve şal”, “gassal için peştamal”, “toprak bardak”, “Amerikan bezi”, “mesarifat-ı mevt (pembe âb-ı gülbaha-mezarcıyan)”, “tabut tenesir” gibi cenaze hizmetlerine dair alımlar da bir hastanenin ihtiyaçlarının neler olabileceğini anlatır.²³ Kurumun yıllık toplam harcama kalemi olan 458.231guruşun 57.550,1’i malzeme alımlarına sarf edilmiş, bu da bütçenin yaklaşık %12’sine tekabül etmiştir.²⁴

Hastaların “harice nakli için araba ücreti ile perakende hammaliye ve bargir kirası”, “bargir bakımı”, “kömür-hatap kantariye ve hammaliyeleri”, “kömür kantariyesi”, “bargire alınan semer bahası”, “kum hamal”, “perakende verilen hammaliye” gibi nakliye ve ulaşım hizmetleri hastanenin çevre ile bağlantısını gösteren önemli verilerdir. Aynı zamanda bu hizmetlere dair fiyatlar dönemin ücretlerini analiz etmek adına önemlidir. Ayrıca “hastaneye dikilmiş gül fidanı”, “koyalara boya bahası”, “kâğıtçıbaşından alınan hünkâri, ebru, lâl kâğıt”, “kurdela” gibi estetik amaçlı alımlar da mevcuttur.²⁵

Hastane Eczanesine Yapılan Alımlar

Eczane, bir hastanenin amacına uygun hareket edebilmesi için şüphesiz en önemli birimlerden biridir. Hastalar için gereken ilaçlar her daim hazır olmalı ve eksildikçe alınabilmelidir. Bu da eczaneye ayrılmış bir bütçenin varlığını zorunlu kılar. Vakfiyede yer alan hastane bütçesi içinden eczaneye tahsis edilen özel bir miktar yer almamaktadır. Ancak muhasebe kayıtlarına göre eczanede istihdam olunan personele (eczacı-ı evvel 500, eczacı-ı sâni 400, eczacı-ı sâlis 400, müvezzi’ 120, havanzen 100, sülükçü 100) 1.620 kuruş, eczane için alınacak ilaç ve malzeme

²³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 2734.

²⁴ İlgili tablo EK 5’de yer almaktadır.

²⁵ İlgili tablo EK 6 ve EK 7’te yer almaktadır

masrafına ise ortalama 25.000 kuruş ayrıldığı görülmektedir. Bu durum hastane harcamaları içinde en büyük gider kaleminin eczane olduğunu göstermektedir. Eczaneye yapılan malzeme alımlarının içinde uzak yerlerden getirilen, kimyasal maddeler içeren, az bulunan cinsten maddeler olması yapılan harcamaları arttıran bir unsurdur. Ayrıca malzemelerin sürekli tüketilmesinden dolayı eksiklerin düzenli olarak takviye edilip ivedilik ile tamamlanması gerekmektedir. Bu sebep ile eczaneye yapılan alımlar, harcamalar içindeki en önemli yekûnu oluşturmuştur.

Hekimbaşının tavsiyesi üzerine hastane eczanesine yapılan ilaç için gereken malzeme alımları her ay tekrarlanmıştır. Hastanenin açılışını takip eden ay yüksek miktarda alım gerçekleşmiş diğer aylarda ise içerikte bir değişiklik olmamış, malzeme ve ilaç miktarı azaldığı için takviye alımlar gerçekleştirilmiştir. “Çilek şurubu”, “ebegümeci çiçeği”, “papatya çiçeği”, “keten tohumu”, “kına kına” hülâsası gibi organik maddelerin yanında “zac yağı”, “cehennem taşı”, “eter sülfirik”, “karbonat potas” gibi anorganik maddeler; kükürt merhemi, “İngiliz yakısı”, “uyuz merhemi” gibi preparatlar ile “kaba kâğıt”, “Amerikan bezi”, “has kâğıt”, “adi kâğıt”, “fincan” gibi tıbbi malzemeler eczaneye alınanlar arasındadır. Yine eczane için satın alınanlar arasında yer alan “sülük” ise eski usul tedavi yöntemlerinin henüz terk edilmediğini gösterir.²⁶

Personel ve Hastagân için Tahsisat²⁷

Vakfiyede ve hastanenin idari nizamnamesinde memur ve hastaların yemek, temizlik, ısınma gibi ihtiyaçlarının karşılanması için gereken meblağın vakıf bütçesinden karşılanmasına dair hükümler bulunmaktadır. Hastaların sağlık durumlarının daha iyiye gitmesi için de onlara özel olmak kaydıyla gıda alımları yapılmış, mevsime göre değişen sebze-meyve-balık vs. ile menünün zenginleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Muhasebe defterinde bahsi geçen ödemeler hastanenin açıldığı ay (Mart) başlamış, hem çalışanlara hem de hastalara yapılan tahsisatlar

²⁶ Eczane alımlarına dair tablo EK 8’da yer almaktadır.

²⁷ Personel ve hastalar için tahsis edilen erzak ve gıda ücretleri ile bu yardımdan kaç personel ve hastanın faydalandığına dair ayrıntılı tablolar ekler kısmında yer almaktadır.

deftere kaydedilmiştir. Çalışanlara kuru gıdalar ve odun-kömür-sabun gibi temizlik ve ısınma malzemeleri için ödeme yapılmıştır. Ayrıca Mart ayında maaş alan personel sayısının dışında otuz kişiye daha ödeme yapıldığı tespit edilmiştir. Buradan vakfiyede ve muhasebe kayıtlarındaki maaş ödemeleri arasında yer almayan, memur ve hastalara yapılan tahsisat başlığı altında kaydedilen “bilâmaaş hademe” adlı bir grup temizlik görevlisi daha olduğu anlaşılmaktadır. Tahsisat alanların sayısı, Mart ayında 84’e, Nisan ayında 76’ya, daha sonra 78’e ve son aylarda da 91’e ulaşmıştır. Bu rakamların içinde sayısı belirtilmeyen temizlik görevlileri ile hastanenin bir yıl içinde en fazla 65’e ulaşan personeli de yer almaktadır. Bu noktada hizmetli sayısının sürekli artmasını hasta sayısının da gün geçtikçe artmasına bağlamak yanlış bir yorum olmayacaktır²⁸.

Hastagâna Verilen Tayinat İçin Yapılan Aylık Harcamalar			
Ay	Guruş	Ay	Guruş
Mart	7022,6	Eylül	8878
Nisan	7357,8	Ekim	8046,3
Mayıs	7618,8	Kasım	8105,6
Haziran	7738,8	Aralık	8822
Temmuz	8260,3	Ocak	11371,3
Ağustos	8368,8	Şubat	10304,8
Toplam	101.895		

Tavuk, muhallebi, süt, sebze, koruk, çilek, marul, kiraz, şeker, çavuşüzümü, elmasiye, yumurta, kayabalığı gibi gıdalar ise sadece hastalar için ayrılmıştır. Hastaların şifa bulması için mevsimine göre sebze ve meyve alınmış, bunun yanında sabun, zeytinyağı, odun, kömür, koyun eti, beyaz ekmek de temel ihtiyaç listesi denilebilecek alım listesine dâhil edilmiştir. Yapılan harcamaların miktarı da Mayıs ayından

²⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 2734.

Nisan ayına kadar giderek artarak, 7618 kuruştan 11371 kuruşa çıkmıştır²⁹.

Hastane Personeli ve Aldıkları Ücretler

Aşağıda yer alan tablolarda personel ödemelerinin ayrıntıları takip edilebilmektedir³⁰.

İdari Personel ve Aldıkları Ücretler				
Ay	Müdür	Katib-i Evvel	Katib-i Sani	Vekilharç
Mart	1200	750	350	400
Nisan	1200	750	350	400
Mayıs	1200	750	350	400
Haziran	1200	750	350	400
Temmuz	1200	750	350	400
Ağustos	1200	750	350	400
Eylül	1200	750	350	400
Ekim	1200	750	350	400
Kasım	1200	750	350	400
Aralık	1200	750	350	400
Ocak	1200	750	350	400
Şubat	1200	750	350	400

Hastane müdürü kadrosu kurumun modernleşme ile ilgisini gösteren bir görevlendirilmedir. Nitekim klasik dönemde yer alan Süleymaniye Darüşşifası³¹ ve Atik Valide Darüşşifası³² gibi kurumlarda böyle bir vazifeye rastlanmamaktadır. Ayrıca aldığı ücret tüm personelin üstünde yer alır bu açıdan yetki ve sorumluluk bağlamında oldukça önemli olduğunu ifade etmek mümkündür. Katibler ve vekilharç kurumun harcamalarının dürüstçe yapılıp kaydedilmesi için çok önemli görevlilerdir. Vazifelerinin önemini vurgulamak adına aldıkları ücretin oldukça yüksek olduğu belirtilmelidir.

²⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 2734.

³⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 2734; İdari Personel ve doktorlara ait tablolar metin içinde örnek olması açısından verilmiş; Eczane ve diğer çalışanlara ait tablolar ise EK 79ve EK 10'de yer almaktadır.

³¹ Yasin Yılmaz, Kanuni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008, s. 311.

³² Tijen Sabırlı, Afife Nurbanu Valide Sultan Vakfiyesi (990/1582), s.86.

Hekim Kadrosu ve Aldıkları Ücretler						
Ay	Tabib (1)	Tabib (2)	Tabib (3)	Cerrah (1)	Cerrah (2)	Muavin-i Cerrah
Mart	1125	750		500	400	
Nisan	1125	750		500	400	
Mayıs	1125	750		500	400	
Haziran	1125	750		500	400	
Temmuz	1125	750		500	400	
Ağustos	1125	750		500	400	
Eylül	1125	750		500	400	
Ekim	1125	750		500	400	800
Kasım	1125	750		500	400	200
Aralık	1125	750		500	400	200
Ocak	1125	750	375	500	400	200
Şubat	1125	750	750	500	400	200

Doktor sayısı en başta iki cerrah sayısı iki iken 11.aydan itibaren doktor sayısı üçe çıkarılmış, 8. aydan itibaren ise bir doktor muavini göreve başlamıştır. Doktorların aldığı ücretler farklıdır. Burada doktorların tecrübesi ve yetki ve sorumluluklarına göre ücretlendirme yapılmış olması muhtemeldir.

Eczacı sayısı ilk aylarda iki iken 11.aydan itibaren üçe çıkarılmıştır. Müvezzi, havanzen ve sülükçü ise birer kişi olarak görev yapmışlardır. Sülükçü kadrosu için tahsis edilen miktara bakılırsa bir nevi hastabakıcı hükmünde olduğu düşünülebilir, ayrıca sülük ile ilgili tedavinin doktor, cerrah ya da eczacılar tarafından yapılmadığı bunun için ayrı bir görevli tayin edildiği de görülmektedir.

Muhasebe kaydına göre “kapucuyan” kadrosuna istihdam ikinci aydan itibaren yapılmıştır. İlk ay 19 kişi olan “hizmetçiyan” kadrosuna ikinci ay bir kişi daha eklenmiş ve ödemeler bu şekilde kişi başı aylık 10 guruş şeklinde yıl sonuna kadar devam etmiştir. “Meydancıyan” kadrosu

4 kişidir bu da ayda 70 guruş aldıkları anlamına gelir, altıncı ve yedinci aylarda ödemelerde görülen azalma işe gelmeyen personelden yapılan kesinti ile ilgilidir. Hastane camisinde görevlendirilen hademe sayısı 9'dur. Aşçı sayısı ise en başta beşken ikinci aydan itibaren 3'e indirilmiş gözükmetedir. Suyolcular ise biri hastanede diğeri hastane camisinde görevli olmak üzere 2 kişidir.

Sonuç

Vakıf Gurebâ Hastanesi, Valide Sultan tarafından Batılılaşma döneminde açılmış bir kurumdur. Osmanlı Devleti'ndeki genel temayüle uygun olarak bir vakıf bünyesinde açılan hastanenin vakfiyesinde yer alan bilgiler elbette ki durağan şartları havidir. Ancak bu hükümlerin gerçekte nasıl uygulandığını kayıtlardan öğrenmek mümkündür. Çalışmanın ana kaynağını oluşturan ve tek bir yıla ait olan muhasebe defteri, elbette ki net ve genel hükümler çıkarabilmek için yeterli değildir. Ancak incelenen evrakın Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfı Gurebâ Hastanesi'nin kurulduğu ilk yıla ait defter olması hikâyenin başının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Hastanenin kuruluşunda kovadan kilime, sabundan ebegümece çiçeğine kadar geniş bir yelpazede yapılan alımların niteliği ve bunlar için çıkarılan ödemeler hem hastanenin fonksiyonelliğini hem de mali gücü ve kaynağın nasıl kullanıldığının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Vakfiye ve ilk yıla ait muhasebe verilerinin incelenmesi ile vakfiyede zikredilen personelin dışında yeni görev tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Ayrıca maaşsız çalışan, dolayısıyla maaş ödemelerinde yer almayan bazı personelin de olduğu kendilerine zaman zaman yapılan tahsisatlardan anlaşılmıştır. Hastane yönetiminin ilk yılda, ihtiyaca göre personel sayısını azaltıp arttırdığını, ihtiyaç duyulan malzemeleri gerektiğiçe aldıkları görülmektedir.

Eczane hastane bütçesi içinde en fazla kaynak ayrılan birimdir. Özellikle ilaç masrafı en önemli gider kalemini teşkil etmektedir. Kurum her ne kadar ilk modern hastane olarak adlandırılrsa da hastane kadrosunda yer alan sülükçü ve eczane ihtiyaç listesinde bulunan sülük, geleneksel yöntemlerle modern yöntemlerin bir arada kullanıldığını göstermektedir.

Hastanede görevli olan personele kurum bütçesinden düzenli erzak yardımı yapılmıştır. Hastalara ise sıhhatleri ve perhizleri için gereken ve mevsime göre değişkenlik ve çeşitlilik gösteren gıda yardımları yapılmıştır.

Vakfın kuruluş aşamasında 2000 kese kuruş olarak öngörülen bütçenin yarısının hastanedeki personel ve malzeme giderlerine ayrılması istenmiştir. Bu durumda bütçenin her kesede 500 kuruş üzerinden 1.000.000 kuruş olduğu düşünüldüğünde 500.000 kuruşun sözü edilen masraflara ayrılması icap etmektedir. Muhasebe verileri arasında mizan kısmı yer almadığından toplam tutara dair kayıtlara ulaşılamamıştır. Ancak harcama kalemleri toplandığında 458.231 kuruşa ulaşıldığından öngörülen miktar ile reelde gerçekleştirilen harcama tutarının uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Bezm-i Alem Gurebâ Hastane'sinin kurulduğu ilk zamanlarda modern hastane profiline tam olarak uyumlu olduğunu söylemek pek uygun düşmez ancak kısa süre içinde modernleşme ivmesi kazandığı hastane personeli ile uygulamalarının farklılaşmasından anlaşılmaktadır.

Bezm-i Âlem Gurebâ Hastanesi'ne ait benzer ilaç, erzak, ziyaretçi defterlerinin incelenmesinin sağlık tarihi açısından aydınlatıcı bilgilerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır. Mikro ölçekte yapılan bu değerlendirmeler, bütünün görülmesi hususunda ufuk açıcı analizlerin yapılabilmesine imkân sağlayacaktır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Vakıf Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi İlaç Sarfiyat Defteri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no: 2734
Tasvir-i Efkâr, 6 Teşrinisani 1909, s. 2

Kitap ve Makaleler

Akyıldız, Ali, *Haremin Padişahı Valide Sultan-Harem'de Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayınları, İstanbul 2022.

Akyıldız, Ali, "Vâlîde Sultan", *DİA*, C.42, Ankara 2012, ss. 494-499

Argıt, Betül İpşirli, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715, Kitap Yayınevi*, İstanbul 2014.

Cantay, Güreşsever, Gönül, “XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastaneler (1)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 1 (2013), ss. 108-126.

Emre Aracı, *Donizetti Paşa Osmanlı Sarayı'nın İtalyan Maestrosu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.

Göçer, Kenan, “Bezmiâlem Valide Sultan ve Gurebâ Hastanesi Vakfiyesi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, sayı 1 (2014), cilt 4, ss. 123-150.

Göçer, Kenan, *Bezmiâlem Valide Sultan ve Gurebâ Hastanesi*, Metamorfoz Yayınları, İstanbul 2018.

Gürkan, Mahmut, “Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Tarihçesi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 35 (2011).

İpşirli, Mehmet, Osmanlı Devlet Teşkilatı, *Osmanlı Devleti Tarihi (E.İhsanoğlu, Ed.)* 1, İstanbul 1999.

İsmail, Kazım, *İstanbul Gurebâ Hastanesi Tarihçesi*, İlhami-Feyzi Matbaası, İstanbul 1928.

Sabırlı, Tijen, *Afife Nurbanu Valide Sultan Vakfiyesi (990/1582)*, Libra Kitap, İstanbul 2018.

Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Oğlak Kitap, İstanbul 2007.

Şentürk, Hüdai, “Gurebâ Hastanesi Camii”, *DİA*, C. 14, 1996, ss. 204- 205.

Thys-Şenocak, Lucienne, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.

Yıldırım, Nuran, *Gurebâ Hastanesi'nden Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi'ne*, Vakıfbank Yayınları, İstanbul 2013.

Yılmaz, Yasin, *Kanuni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008.

EKLER

EK 1

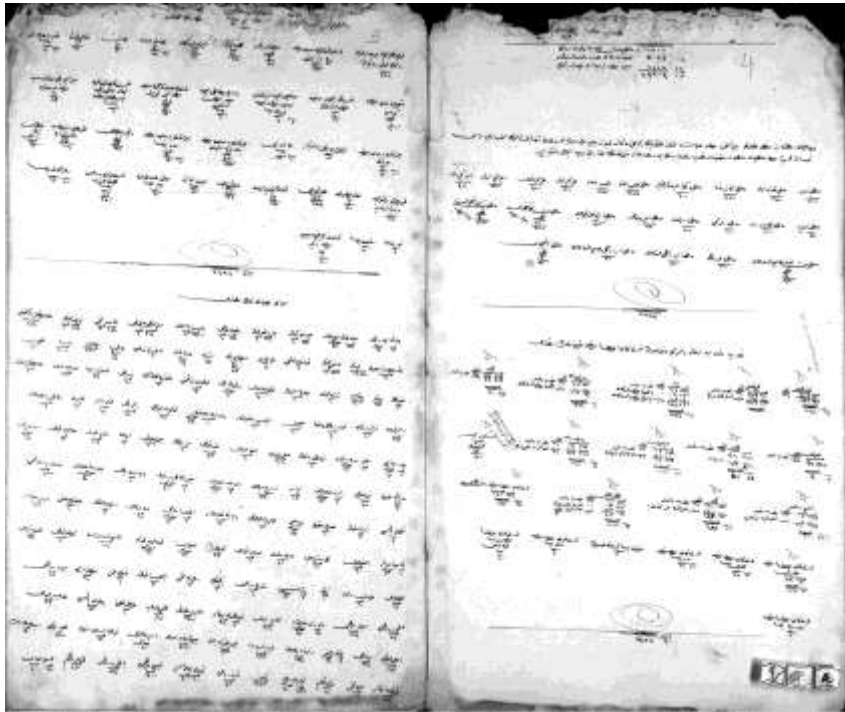
**VAKIF GUREBA-YI
MÜSLİMİN
HASTAHANESİ
İLAÇ SARFIYAT
DEFTERİ
2734 NUMARALI
DEFTER**

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ
VAKIF GUREBA-YI MÜSLİMİN HASTAHANESİ
İLAÇ SARFIYAT DEFTERİ
2734 NUMARALI DEFTER

2734	70		
------	----	--	--

sentim *sentim*

EK 2

EK 3

Çalışanlar ve Memurlar için Tahsisatlar							
Adı	Açıklama	Mart			Nisan		
		Kişi sayısı	Kuruş	Para	Kişi sayısı	Kuruş	Para
Nân-ı aziz (memurîn/hademe/bilâma aş hademe)		84	2262	24	76	2042	24
Erz (hastagân yamağı/bevâb)	Yavanda hastagâna verilen (Nisan ayı)	84	1592	7	76	1549	8
Lahm-ı ganem		84	517		76		
Revgân-ı sade	Yavanda hastagâna verilen (Nisan ayı)	84	1015	21	76	973	10
Tuz		84	40	30	84	40	30
Sabun (cameşuy/koğuşlar/mahal-i saire için)		84	77	5	76	102	28
Soğan		84	10	8	76	9	7
Şem-i revgân	Memurîn-hademe-koğuşlar-eczahaneye Nisan ayında	84	69	17	76	80	39
Kömür-koğuşlara		84	485	14	76	482	25
Revgân-ı zeyd (kandiller için)		84	119	34	76	168	14
Nân-ı has-hastagâna itâ olunan			157	27		744	35
Nohut		84	47	22	76	42	27
Tuz		84	40	30	76	40	28
Hatab					76	463	5
Tavuk	Mart 15 adet/Nisan 29 adet		90			175	20
Muhallebibaha			60			34	20
Memurînin yem tâyinâtı			432				
Şair (yem)						420	
Hastagâna itâ olunan sûtba						14	20
Makarna						2	
Kaya Balığı						1	
Elmasyabaha						7	
Şeker						4	
		Yekûn	7022	6	Yekûn	7357	30

EK 4

Çalışanlar ve Memurlar için Tahsisatlar							
Adı	Açıklama	Mayıs			Haziran		
		Kişi Sayısı	Kuruş	Para	Kişi Sayısı	Kuruş	Para
Nân-ı aziz (memurîn/hademe/ bilâmaaş hademe)		76	2120	16	76	2052	
Erz (hastagân yamağı/ bevvâb)		76	1632	4	76	1605	13
Lahm-ı ganem	Alım yapılmamış	76	0		76	0	
Revgân-ı sade		76	1017	39	76	990	
Sabun (cameşuy/koğuşlar/ mahal-i saire için)		76	107	22	76	112	31
Soğan		76	8	22	76	9	31
Şem-i revgân		76	83	9	76	84	31
Kömür		76	380		76	390	30
Revgân-ı zeyd (kandiller için)		76	184	18	76	144	10
Nân-ı has (hastagâna itâ olunan)			1070	38		973	6
Nohut		76	44	10	76	42	36
Tuz		76	48	32	76	47	10
Hatab		76	605		76	560	
Tavuk	Haziran/53 adet		149			215	
Korukbaha	Mayıs ayında		8				
Muhallebibaha			43	20		24	20
Sebzebaha			23	30		63	25

Hastagâna itâ olunan sûtbağa			31	30			
Şeker			5	35			
Kiraz/Çilek/Marul			5	35			
Şair (yem)						424	
Çavuş Üzüümü			6	30			
Koruk/Elmasiye/Yumurtabağa	Haziran ayında					8	30
		Yekûn	7618	30	Yekûn	7738	33

EK 5

Çalışanlar ve Memurlar için Tahsisatlar							
Adı	Açıklama	Temmuz			Ağustos		
		Kişi Sayısı	Kuruş	Para	Kişi Sayısı	Kuruş	Para
Nân-ı aziz (memurîn/hademe/bilâmaaş hademe)		78	2169		78	2159	4
Erz (hastagân yamağı/bevvâb)		78	1709	30	78	1712	8
Lahm-ı ganem	Alım yapılmamış	78			78		
Revgân-ı sade		78	1184	4	78	1068	4
Sabun (cameşuy/koğuşlar/mahal-i saire için)		78	104	4	78	103	39
Soğan		78	13	26	78	13	8
Şem-i revgân		78	87	7	78	86	39
Kömür		78	398	7	78	397	28
Revgân-ı zeyd (kandiller için)		78	83	35	78	250	27.50
Nân-ı has (hastagâna itâ olunan)		78	1219	32	78	1157	26.01
Nohut		78	45	17	78	45	5
Tuz		78	52		78	51	2
Hatab		78	572		78	573	
Tavuk	Temmuz-33 adet/Ağustos-59 adet		148			295	

Muhallebibaha			7	20		24	20
Sebzebaha			28	3		21	31
Hastagâna itâ olunan sÛtbaha			4	28			
Şair (yem)			420			420	
		Yekûn	826 0	13	Yekûn	836 8	32

EK 6

Çalışanlar ve Memurlar için Tahsisatlar							
Adı	Açıklama	Eylül			Ekim		
		Kişi Sayısı	Kuruş	Para	Kişi Sayısı	Kuruş	Para
Nân-ı aziz (memurîn/hademe/bilâmaş hademe)		78	2102	11	78	2176	8
Erz (hastagân yamağı/bevvâb)		78	1706	24	78	1738	36
Lahm-ı ganem	Fazla güş (et) notu düşülmüş	78	60	19	78		
Revgân-ı sade		78	1036	32	78	1071	25
Sabun (cameşuy/koğuşlar/mahal-i saire için)		78	103	15	78	108	7
Soğan		78	13	13	78	13	27
Şem-i revgân		78	85	32	78	87	14
Kömür		78	393	36	78	351	20
Revgân-ı zeyd (kandiller için)		78	249	34	78	195	9.01
Nân-ı has (hastagâna itâ olunan)		78	1388	17	78	1214	8
Nohut		78	43	26	78	45	20
Tuz		78	52	20	78	52	
Hatab		78	572		78	572	
Tavuk	Eylül- 120 adet		480				
Muhallebibaha			119				
Şair (yem)			420			420	
		Yekûn	8878		Yekûn	8046	14

EK 7

Çalışanlar ve Memurlar için Tahsisatlar							
Adı	Açıklama	Kasım			Aralık		
		Kişi Sayısı	Kuruş	Para	Kişi Sayısı	Kuruş	Para
Nân-ı aziz (memurîn/hademe/ bilâmaaş hademe		78	1926	16	78	1999	32
Erz (hastagân yamağı/bevvâb)		78	1682	24	78	1799	23
Lahm-ı ganem		78			78		
Revgân-ı sade		78	1021	31	78	1075	20
Sabun (cameşuy/koğuşlar/ mahal-i saire için)		78	107	15	78	122	38
Soğan		78	13	2	78	14	6
Şem-i revgân		78	75	37	78	90	37
Kömür		78	346	30	78	485	30
Revgân-ı zeyd (kandiller için)		78	189	7	78	208	26,01
Nân-ı has (hastagâna itâ olunan)		78	1165	35	78	1425	36
Nohut		78	43	36	78	45	18
Tuz		78	49	16	78	48	39
Hatab		78	1053		78	1084	16
Şair (yem)			420			420	
		Yekûn	8105	2	Yekûn	8822	1

EK 8

Çalışanlar ve Memurlar için Tahsisatlar							
Adı	Açıklama	Ocak			Şubat		
		Kişi Sayısı	Kuruş	Para	Kişi Sayısı	Kuruş	Para
Nân-ı aziz (memurîn/hademe/ bilâmaaş hademe)		91	2412	36	91	1361	24
Erz (hastagân yamağı/ bevvâb)		91	1943	20	91	1879	35
Lahm-ı ganem		91			91		
Revgân-ı sade		91	1439		91	1403	33
Sabun (cameşuy/koğuşlar/ mahal-i saire için)		91	157		91	125	26
Soğan		91	32	14	91	31	8
Şem-i revgân		91	110	10	91	95	31
Kömür		91	697		91	633	15
Revgân-ı zeyd (kandiller için)		91	201	25	91	204	21
Nân-ı has (hastagâna itâ olunan)		91	1321	6	91	1191	25
Nohut		91	52	30	91	51	26
Tuz		91	58	33	91	56	32
Hatab		91	2495		91	1789	
Şair (yem)			450			480	
		Yekûn	11371	14	Yekûn	10304	36

EK 9

Vekilharç Ethem Ağa Marifeti İle Alınan Malzemelerin Aylık Tutarları			
Ay	Guruş	Ay	Guruş
Mart	6476,9	Eylül	1333,01
Nisan	3494,9	Ekim	7489
Mayıs	3074	Kasım	1832,5
Haziran	2522,6	Aralık	2111,5
Temmuz	2633,6	Ocak	11032,7
Ağustos	1247,8	Şubat	14297,8
Toplam	57550,1 guruş		

EK 10

Vekilharç Ethem Ağa Marifeti ile Yapılan Malzeme Alımları			
Teneke-i kebir	Harik tulumbası	Matbah için kıyma tahtası	Lapa Tavası
Hasır süpürgesi	Tabla tahtaları için mübayaa olunan piriñç dökme	Teneke huzurluk	Torbalık Amerikan bezi
Süpürge sırtığı	Eczaneye mübayaa olunan tayinat defteri	Tabla tahtaları	Gaytan bezi
Matbah için kemik satırı	Kadeh-i kandil	Koğuş kaplarına levha	Hastane pencerelerine imal olunan cam
Koğuşlar için ferraş	Süprüntü küfesi	Nemere tahtaları	Aşçılara alınan astar top
Bıçak	Aşçılar için kirpas	Amerikan bezi	Camfez
Gassal için peştamal	Tavuk yemi	Kâğıtçıbaşında n mübayaa olunan kâğıt baha (hünkârî, ebru, lal)	Eczaneye mübayaa olunan kök bacağı
Hatab baltası	Sülük (Eczane için)	Hastaneye dikilmiş gül fidanı	Hastahane hamamına peştamal takımı, on adet bohça
Teneke kova	Yaralı yatağı için muşamba	Hastagân için mübayaa kebe (kalın kilim)	Koğuşlar için maşa
Koğuş kaplarına kilit takımı	Demir cimtirli kova	Tabut üzerine vaz' olunmak üzere alınan fes ve şal	Yorgan ve entariler için mübayaa alınan (tire-şerit
Şişe ördeği	Hastane koğuşları için mukavva	Tabla tahtaları için mübayaa olunan piriñç	Kırmızı balmumu
Küfe	Çömlek	Dolaplara mübayaa	Demir cimirli kova

		olunan girme çıkma	
Kaba eğē	Eczane için pota	Hastane dolapları için kereste	Toprak kavata
Körük	Kilit miftah	Eczane için yedi nev şişe	Tabut teneşir
Kum hamal	Tavuk yemi	Fıçı	Kirpas (matbah için)
Arzuhal torbası	Memur Odalarına Kilim	Bargir	Harik tulumba

EK 11

Vekilharç Ethem Ağa Marifeti ile Yapılan Harcamalar ve Ayrılan Ödenekler	
Cerrahların zemlik ustunc bilemesi için	Şem'a bahası
Buhurdanlık ve su taşı tamiri	Cameşuy ip bahası
Yorganlar için hallaciye	Hastagâna alınan mühür bahası
Harice nakli için araba ücreti ile perakende hammaliye ve bargir kirası	Bargire alınan semer bahası
Bargir bakımı	Kınap iplik iğne bahası
Hastahanenin su yolları tamiri	Sirke bahası
Rençber yevmiyesi	Hastagâna mübayaa olunan kar bahası
Kömür-hatap kantariye ve hammaliyeleri	Kırık sarmak için mübayaa olunan kafes bahası
Ekmek çarğı üstadiyesi	Bargire yem ot bahası
Hastaneye dikilen ağaçların bahçıvan yevmiyeleri	Bohça baha
Memur odalarına inşa olunan yük dolap doğrama	Sirke-limon-yumurta bahası
Dahir yevmiyesi	Nuhasların kalay bahası
Hammaliye	Fitil bahası
Laboratuvar derununa teneke ve boru tamiri	Çerçeve ve cam bahası
Mesarifat-ı mevt (pembe âb-ı gülbaha-mezarcıyan)	Kasap dükkânı ebniyesi mesarifatı mübayaa olunan eşya bahası
Kömür kantariyesi	Hastane bargiri için yem bahası
Torbaları dikmek için üstadiye ücreti	Kovalara boya bahası (30 adet)
Perakende verilen hammaliye	Nal bahası
Eczahaneye mübayaa olunan terebend bahası	Sicim bahası
Mismar bahası	Eczane için süt bahası
Toprak bardak bahası	

EK 12

Hastane Eczanesine Alınan Malzemeler			
Adaçayı	Çadır Uşağı	Limon Kabuğu	Şap
Adasoğanı Hülasesı	Çalapa Süfufu	Mendere Ruhı	Şarap Ruhı
Adasoğanı Sirkencibunu	Çiçek Suyu	Meyankökü Hülasesı	Şair (yem)
Afyon	Çiğdem Şurubu	Mürver Çiçeği	Şeker
Afyon Hülasesı	Çilek Şurubu	Nane Suyu	Şiše
Akpelin Hülasesı	Demirhindi	Nişadır Ruhı	Şiše-i Atik
Akpelin Otu	Demirhindi Balı	Papatya Hülasesı	Taflan Suyu
Alkol	Demirhindi Meyvesi	Peygamber Ağacı	Tarçın Kabuğu
Amber Kabuğu	Dut Şurubu	Peygamber Ağacı Reçinesi	Tarçın Yağı
Amerikan	Ebegümeci Çiçeği	Potas Kostik	Tarçun Suyu
Ardıç Miryası	Fransız Mürekkebi	Ravend Hülasesı	Tartar Makkı
Asel-i Saf	Gühercile	Ravend Tuzu	Tatlı Badem
Asit Tartarik	Gühercile Kaymađı	Revgân-ı Bezir	Tatlı Merhem
Asit...	Gül Şurubu	Rezene Tohumu	Tehi Sünger
Ayrık Kökü	Gündüzböceđi Süfufu	Rezene Yağı	Tenkâr
Badem Şurubu	Günlük	Safran	Tiftik
Badem Yağı	Hatmi Çiçeği	Sağır Ağaç Kutu	Tiz Ab
Baldıran Hülasesı	Hekim Sabunu	Salep	Tüy Kalem
Balık Nefsi	Hıyarşembe Balı	Salep Süfufu	Uyuz Merhemi
Banotu Hülasesı	Kafuri	Saparna Kökü (Diken Otu)	Yaban Yasemini
Banotu Yağı	Kâğıt-ı Bayağı	Sarı Süfufu	Yakı

Bardana Kökü	Kakule Tohumu	Sırık Otu	Yakı Merhemi
Benefşe Gülbeşekeri	Karahindiba Kökü	Sinameki	Yanmış Geyik Boynuzu
Benefşe Şurubu	Karbonat Mergarb	Sirke	Yüksükotu Soğanı
Bergamot Yağı	Karbonat Soda	Sirke Şurubu	Yüksükotu Tuzu
Bezir Yağı	Karbonatfer	Sülfat	Zaç Yağı
Cehennem Taşı	Karnıyarık Tohumu	Sülfür	Zamk-ı Arabî
Centiyan Hülasası	Keten Otu	Sülük	Zencefil
Civa Merhemi	Kurşun Sirkesi	Sünger	Zühreotu Şurubu

EK 13

Eczane Kadrosu ve Aldıkları Ücretler						
Ay	Eczacı (1)	Eczacı (2)	Eczacı (3)	Müvezzi	Havanzen	Sülükçü
Mart	500	400		120	100	100
Nisan	500	400		120	100	100
Mayıs	500	400		120	100	100
Haziran	500	400		120	100	100
Temmuz	500	400		120	100	100
Ağustos	500	400		120	100	100
Eylül	500	400		120	100	100
Ekim	500	400		120	100	100
Kasım	500	400		120	100	100
Aralık	500	400		120	100	100
Ocak	500	400	375	120	100	100
Şubat	500	400	750	120	100	100

EK 14

Temizlik ve Bakım Kadrosu ve Aldıkları Ücretler									
Ay	Ser-hadem e	Elbise Yamağı	Kapucu	Suyolcu	Hizmetçi	Meydancı	Aşçı	Gasalı	Hademe (cami)
Mart	200	150		40	1900	280	660	100	980
Nisan	200	150	300	40	2000	280	500	100	980
Mayıs	200	150	300	40	2000	280	500	100	980
Haziran	200	150	300	40	2000	280	500	100	980
Temmuz	200	150	300	40	2000	280	500	100	935
Ağustos	200	150	300	40	2000	232	500	100	980
Eylül	200	150	300	40	2000	270,8	500	100	980
Ekim	200	150	300	40	2000	280	500	100	980
Kasım	200	150	300	40	2000	280	300	100	980
Aralık	200	150	300	40	2000	280	500	150	980
Ocak	200	150	300	40	2000	280	500	150	980
Şubat	200	150	300	40	2000	280	500	150	980

Extended Abstract

The subject of the research is to reveal the conditions of establishment of Vakıf Gureba Hospital, which is considered the first modern hospital. In this context, the first accounting record belonging to the foundation, which primarily shows the expenses made from the foundation budget for the endowment and the opening of the hospital, has been examined. Vakıf Gureba Hospital was established during the Westernization period, opened by Valide Sultan. As is evident in the endowment of the hospital, which was opened within the framework of the general trend in the Ottoman State, it is possible to learn from the records how these provisions were actually implemented, as they certainly contain stable conditions. The accounting record, which constitutes the main source of the study and belongs to a single year, is certainly not sufficient to derive clear and general conclusions. However, the fact that the examined document is the ledger for the first year of the establishment of the Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfı Gurebâ Hospital is important for understanding the beginning of the story. Foundations have gained a different understanding in the Ottoman State, moving away from being just an area of mutual assistance and becoming one of the fundamental institutions in socio-cultural, religious, and economic life. The influence of the sultans, other members of the dynasty, and high-ranking officials in the state played a significant role in this development. The special place of the Valide sultan within the harem and the dynasty, as well as her high salary, ensured the realization of important foundation works through them. Although Bezm-i Alem Valide Sultan was sometimes criticized as an innovative, European-loving, and luxurious woman, she could not prevent being recognized as an intelligent and benevolent person. Bezm-i Âlem Valide Sultan, by transferring her substantial wealth and continuing to receive allowances, established 15 different foundations between 1840 and 1853, one of which is Vakıf Gureba Hospital. With the Tanzimat, the hospital, instead of "darüşşifa," became the first modern health institution to use the name "hastane." Shortly after its establishment as a hospital, it evolved towards a modern structure, with its staff, drugs used, and architectural elements not significantly different from darüşşifas. As always, the hospital was built in a relatively remote place away from the crowded city, and construction began in 1840, with completion in late 1845. However, the opening of the hospital was delayed for about a year, citing humidity in the building. But the main reason for the hospital not opening was the estimated high annual expenses. The hospital was opened by Sultan Abdülmecid on March 12, 1847, and patient admissions and transfers began on March 13, 1847. The Vakfiye (foundation charter) of Gurebâ Hospital could only be approved on July 15, 1847. In addition to the Vakfiye of Vakıf Gureba

Hospital dated 1 Sha'ban 1263 (July 15, 1847), the document under study is the "Vakıflar General Directorate Archive Vakıf Gurebâ-yı Müslimîn Hospital Drug Expenditure Ledger (Register Number 2734)," which is a detailed expenditure record covering two years from 1847 to 1848, when the hospital was opened. The record is written in naskh script and consists of 33 pages. The record mainly includes personnel and salary information, food and fuel provided to them, various tools and equipment purchased by the deputy treasurer, transportation and repair expenses, and drug expenses for the pharmacy, including herbs, roots, oils, syrups, chemicals, and total expenses for each month. Regular food aid was provided to the personnel working at the hospital from the institution's budget. Patients were also provided with food aid that varied in type and quantity depending on their health and diet requirements and varied according to the season. This study is important for evaluating the conformity of expenses and supplies for the first year of Gurebâ-i Müslimîn Hospital, one of the most important healthcare institutions in the Ottoman State."